

Spremembe emocionalnih stilov – od industrijske moderne k visoki modernosti

Uvod

Družbenostrukturalne spremembe so povezane s spremembami družbenega vedenja in prevladujočih oblik njegove kontrole, načinov razumevanja v vsakdanjem življenju, značilnih tipov osebnosti, identitetnih koncepcij itd., povezane pa so tudi s spremembami načinov, s katerimi posamezniki upravljajo nove družbene situacije in identitete v svojem vsakdanjem življenju. Historično razumevanje subjektivitete, osebnosti in identitete kot simbolnih konstruktov, iz katerega izhajamo v našem besedilu, pomeni, da je družbeno konstruirana in podvržena procesom družbenih sprememb tudi človeška emocionalnost – čustva so ena od temeljnih dimenzij subjektivitete, so del sleherne identitetne koncepcije (emocionalni jaz) in bistveni element interpersonalnih odnosov ter družbenih interakcij. Predpostavka o družbeni konstruiranosti torej implicira povezanost človeškega čustvovanja, emocionalnih stilov s splošnimi družbenimi procesi, strukturami in družbenimi spremembami. Kljub temu je akademsko proučevanje psiholoških posledic modernizacije oziroma učinkov širših societalnih sprememb na vsakdanje izkustvo ljudi (na moralno, kognitivno, behavioralno-družbeno raven, na zadržanja in življenjske stile) redko namenjalo eksplicitno pozornost emocionalnim dimenzijam spreminjajočih se izkustev.¹

Med redke zgodnje sociologe, ki so čustva obravnavali v

¹ Treba je poudariti, da govorimo o pomanjkanju eksplicitne pozornosti; z natančnejšo analizo je mogoče pokazati, da nekateri osrednji sociološki koncepti (npr. solidarnost, samomor) implicitno zadevajo čustva, to je, da v veliki meri temeljijo na emocionalnih procesih, ki pa v socioloških teorijah niso bili eksplicitno obravnavani.

² de Rougement D. (1983), *Love in the Western World*, NJ: Princeton University Press; Jacoby S. (1983), *Wild Justice: The Evolution of Revenge*. N.Y.: Harper; Gay P. (1984, 1986), *The Bourgeois Experience: vol. I. Education of Senses, vol. II. The Tender Passions*, New York: Oxford.

kontekstu razvoja in strukture modernih družb, sodi Georg Simmel (1977). Avtor je vzpon modernizma povezoval z oblikovanjem denarnega gospodarstva: denar postane dominantna oblika družbene konstrukcije realnosti oziroma temeljno strukturirajoče načelo modernih življenjskih stilov, družbenih odnosov, interakcij in kulture. Denar kot dominanten medij komunikacije v modernih družbah pomeni prevlado racionalne kalkulacije, ki potlačuje emocionalne vsebine personalnega izkustva, interpersonalnega in družbenega življenja, značilne za predmoderne, emocionalno strukturirane societalne oblike. Procesi reifikacije in instrumentalizacije – kot osnovni in univerzalni značilnosti moderne – vodijo po avtorju v prevlado analitičnega in kalkulativnega duha. V moderni kulturi "virtuozi čustev" niso več možni.

Čeprav je Simmel že v zgodnjih fazah razvoja družbenih ved utemeljil sociološko razumevanje čustev, so "čustva" in t.i. "upravljanje čustev" ("emotion management")⁴ pritegnili eksplicitno pozornost akademskih krogov šele v sredini sedemdesetih let tega stoletja. Tedaj se je v družbenih teorijah oblikoval tudi sam koncept "čustva", kar je polagoma vodilo v integracijo "čustev" in "upravljanja čustev", v nekatere teoretske perspektive. Z razmahom novejših socioloških in zgodovinskih študij emocionalnosti je predpostavka o čustvih kot zgolj bioloških, ne-družbenih pojavih (ki je prevladovala v dolgi kulturni in intelektualni tradiciji zahodnih družb) izgubila podporo večine družbenih teoretikov. Predpostavka o čustvih je splošno sprejeta med čedalje večjim številom družboslovcev kot historična kategorija. Spremembe emocionalnih stilov ali vsaj posameznih čustev ter odnos med temi spremembami in drugimi aspekti zgodovinskega obdobja so v zadnjih dekadah pridobili sloves spoštovane sociološke in zgodovinske topike (Stearns, 1986, 1994; Elias, 1939).² V sociologiji se je oblikovala teoretska perspektiva, t.i. "sociologija čustev", ki obravnava čustva kot simbolične, kulturno in historično spremenljive pojave in procese (Hochschild, 1975, 1979, 1983; Schott, 1979; Denzin, 1984; Kemper, 1978; Scheff, 1983).

Čustva razumemo v našem sestavku kot družbene prakse, "kulturne pridobitve", odvisne od okoliščin in konceptov posamezne kulture, družbe, skupnosti, v okviru katerih ljudje doživljajo in upravljajo svoje občutke, razpoloženja in čustva. Povedano drugače, čustev ne pojmuje kot genetsko določene "substance v krvi" ali kot univerzalne attribute človeške narave, tudi ne kot individualne pojave oziroma strogo osebne lastnosti posameznikov; izhajamo iz predpostavke o čustvih kot izkustvih, ki so v primeru vsakega danega posameznika v vsakem danem trenutku konstruirana z enkratno interakcijo različnih dejavnikov: organizem, osebnost, življenjska zgodovina, družbena struktura,

kultura. V skladu s Simmlovim interpretativnim pristopom (1977, 7) dalje menimo, da je v procesu konstrukcije čustev ključna akterjeva interpretacija družbeno-strukturalnih pogojev in kulturnih vzorcev interpretacije.

Čeprav enkratnost individualnega izkustva otežuje iskanje pravilnosti in občosti ter posploševanja (posamezniki z različnimi osebnostnimi strukturami ali različnimi subkulturami se na pritisk družbene organizacije odzivajo različno), nas bo v tem sestavku zanimala zveza med kulturnimi in družbenimi značilnostmi, ki oblikujejo dobo industrijske modernosti oziroma dobo visoke modernosti, in emocionalnimi oblikami življenja. Izhajamo iz teze, prvič, da so ključni konstitutivni procesi modernih družb na splošno oblikovali vsakdanje življenjsko izkustvo ljudi, in drugič, da družbeno-ekonomske in kulturne okoliščine v dobi visoke modernosti pomenijo hkrati tiste pogoje, ki vplivajo na emocionalno sfero. Zanimale nas bodo torej splošne povezave med družbeno-kulturnimi spremembami na eni strani in čustvi, vzorci njihove individualne in družbene regulacije in kontrole na drugi strani. Pri poskusu razkrivanja povezav (oblikujočega vpliva moderne družbe in "radikalizirane moderne" na emocionalna izkustva) se bomo osredotočili na kulturne vplive danih družbenih pogojev. Vpliv kulture, razumljene kot kolektivne interpretacijske sheme, na emocionalne oblike življenja poteka preko t.i. "pravil čustvovanja" in "pravil izražanja" ("feeling rules", "display rules"), ki jih Hochschild (1979, 1983) definira kot interpretativne vzorce, ki določajo, "kaj občutiti in kako izraziti v kakšni vrsti situacije". Poskušali bomo torej identificirati t.im. "kulturo čustev", ki jo Gerhards (1989, 738) opredeli kot "interpretacijo čustev, ki jo delijo ljudje v dani družbi ali delu družbe". Sestavni del "kulture čustev" je tudi kulturno kodificiranje identitetnih koncepcij kot nocij o samem sebi, ki vključujejo tudi predpostavke o lastnem emocionalnem jazu.

Emocionalni stil moderne

Izhajamo iz teze, po kateri spremembe v emocionalni sferi niso posledice ključnih dimenzij ustvarjanja modernih zahodnih družb per se (npr. industrializacije ali birokratizacije), temveč je treba izvore učinkov iskati v prevladi zahodnega racionalizma, ki je označeval razvoj teh dimenzij, to je razvoj vseh ključnih oblik moderne družbene organizacije. Ali bolj točno, spremembe emocionalnih oblik življenja so povezane s prevlado kognitivno-instrumentalne oblike racionalnosti. To omejeno vizijo racionalnosti označuje težnja po tehnični kontroli nad objektivnim svetom, ki vzpostavlja prevlado tehnike, kontrole, kalkulacije in brezosebnosti v modernem življenju. Načela učinkovitosti,

³ *Pred-moderne družbe opredeli Simmel (1977) kot emocionalno strukturirane; v nasprotju z intelektualizmom modernega psihičnega življenja omogočajo bolj globoko občutene in emocionalne odnose. Podobno opisuje te družbe tudi F. Tonnies, ki govori o intimnih, sentimentalnih in stabilnih odnosih "gemeinschafta" v nasprotju z brezosebniimi odnosi, ki prevladujejo v "gesellschaftu". Po Eliasu (1939) pomeni proces civilizacije naraščajočo kontrolo čustev. Čeprav je civilizacija "proces brez začetka" (vsaka družba pogojuje načine sprejemljivega vedenja), je renesansa tisto obdobje (srednjeveški standardi vedenja so relativno statični), ko postane očiten dolgoročen trend k večjim zahtevam glede upravljanja oziroma kontrole čustev.*

produktivnosti, sistematičnosti, objektivnosti, nevtralnosti in kalkulativnosti so zajela sfero človeške emocionalnosti in povzročila spremembe njenih pred-modernih oblik oziroma značilnosti.³ Participacija v procesih modernizacije oziroma adaptacija na nove družbene in življenjske pogoje sta od državljanov zahodnih družb zahtevali oblikovanje specifičnega emocionalnega stila. Ker je preobrazba družbenega sveta in individualnih biografij potekala na številne načine, bomo tezo naslonili na nekaj ključnih dimenzij ustvarjanja modernih družb.

Po Webu se vpliv modernizacije kaže na ravni organizacije osebnosti in je povezan z "metodičnim načinom življenja", ki se je razširil med družbenimi razredi, povezanimi z vzponom kapitalizma v Evropi. Avtor je pokazal na tesno povezavo med puritansko vzdržnostjo in podjetniškim stilom življenja v zgodnjem kapitalizmu. S protestantizmom, ki je zamenjal bolj emocionalno in ekspresivno naravo katolicizma, se oblikuje in prevlada kognitivno-instrumentalna drža, ki je značilna tako v odnosu do okolja kot tudi do notranjega izkustva in interpersonalnih odnosov (Mommson, 1987, v Sloan, 1996, 60). V protestantski semantiki se čustva pojavljajo kot omejitve pri doseganju dobička in reinvesticiji ustvarjenega bogastva v proizvodnjo. Naravnost k emocionalno kontroliranemu vedenju, ki so jo zahtevali kalvinisti in puritanci, je po Webu (1988) etiko kapitalističnega duha docela oropala vseh evdemističnih ali sploh hedonističnih vidikov. Racionaliziran način življenja zahteva nenehno nadziranje svojih lastnih dejanj in dosledno izogibanje in zatiranje erotičnih želja, afektov in čustev. Način življenja idealnega tipa kapitalističnega podjetnika ima, kot pravi Weber, zato pogosto nekakšen asketski pečat (str. 58).

V nasprotju s pred-modernimi oblikami dela, kjer so delovne ritme določali različni dejavniki (kot npr. obdobje dnevne svetlobe), narekujejo moderne oblike dela v industrijskem kapitalizmu (industrijska delitev dela) disciplino ure. Sinhronizacija dela, tiranija ure, askeza rednega dela zahtevajo, kot je ugotavljal že Elias (1939), podrejanje posameznikovih trenutnih želja in potreb bolj pomembnim potrebam medsebojne odvisnosti. Disciplina časa in gibanja v tovarnah je, pravi dalje Elias (1939, II, 233), povzročila globlje psihološke spremembe. Ljudi je naučila odstranjevati nestalnosti iz vedenja in doseganja bolj stalne (zavestne in tudi samodejne oblike) samo-kontrole. Pri delu se mora posameznik torej obvladovati in funkcionirati kot del stroja – na delovnem mestu ni prostora za občutke in čustva ter čustveno izražanje. "Logika produkcijskega procesa narekuje kontrolo nad svobodno obliko emocionalnosti" (Berger in dr., 1974, 35). Čeprav zahteva participacija v tehnološki produkciji kontrolirano obliko emocionalnosti, dovoljuje delovna situacija tudi "niše" za svobodnejše oblike emocionalnega izražanja (npr.

emocionalno obarvani vzdevki, šale), ki pa ne smejo presegati meja primernih delovnih zadržanj oziroma "morale". To lahko povzroči "razkol v emocionalni ekonomiji posameznika", za preprečevanje katerega je potreben proces "upravljanja čustev" ("emotional management"). Proces "upravljanja čustev" vodijo na eni strani postopki in službe (vključno z eksplicitno terapevtskimi postopki in službami), ki jih organizirajo upravitelji tehnološke produkcije ("zunanje upravljanje čustev") in na drugi strani posamezniki sami ("notranje upravljanje čustev"). Ti procesi ne vplivajo le na psihično življenje posameznika, ampak celo na človeški organizem, v katerega se vtiskujejo visoko racionalne strukture (npr. časovni ritmi in funkcionalno učinkoviti vzorci fizičnega gibanja). Skratka, novi pogoji dela v modernih družbah so nominalno svobodne ljudi podvrgli nadzorstvu, disciplini in regulaciji industrijskega kapitalizma.

Kontrolo čustev narekuje tudi participacija v svetu birokracije kot tipične racionalne oblike organizacije in ene od osrednjih značilnosti modernih družb. Birokratsko organizirane institucije vključujejo specializacijo nalog in predpisujejo dominantne načine delovanja, ki predpostavljajo specifično emocionalno kontrolo. Glede na svoje jasno določene dolžnosti in odgovornosti (zahteve vloge) so zaposlene osebe zavezane k strogi kontroli emocionalnih stanj – svoje lastne občutke in interese morajo podrediti interesom organizacije. Birokracija celo določa emocionalna stanja zaposlenih (Berger in dr., 1974, 57), npr. preko predpisov, kot so "uokvirjanje" osebnih pristranosti, objektivno razvrščanje primerov, skrbno upoštevanje pravih postopkov tudi v stresnih situacijah. Weber (1968, 340) govori v tej zvezi o "prevladi duha formalistične brezosebnosti, "Sine ira et Studio", brez sovraštva ali strasti in zato brez čustev ali zanosa". Neosebnim, formalnim pravilom birokratskih postopkov (npr. izpolnjevanje formularjev) se morajo podrežati tudi klienti; v stikih z birokracijo zato vselej doživljajo potencialno "emocionalno napetost" (Berger in dr., 1974, 59).

Racionalno določeno zavest (zavest, ki je manj neposredno obarvana z emocionalnostjo) spodbuja in zahteva tudi življenje v urbaniziranih okoljih moderne družbe. Urbanizacija ustvari novo vrsto fizičnega in družbenega okolja, ki producira novo družbeno izkustvo, spremembe na ravni osebnosti, zadržanj in odnosov. Po Simmlu (1964) ustvarja metropolitansko življenje psihološke pogoje, "intenzifikacijo živčne stimulacije", pred katero se posamezniki zavarujejo s pomočjo višje stopnje intelektualnosti (varovalno funkcijo intelekta omogoča njegova manjša senzitivnost in umeščenost v "površinske plasti osebnosti"). Metropolitanski tip človeka "reagira s svojo glavo namesto s svojim srcem" (str. 410). Za ljudi, ki živijo v velikih mestih, je značilna brezčutnost ("blase attitude" – ravnodušnost). Brezčutnost se razvije v pogojih hitro

⁴ *H kontroli in omejevanju čustev so prispevale tudi spremembe v vzorcih vzgoje otrok; vzbujanje nenehnega omejevanja v otrocih je potekalo kot priprava na izvajanje funkcij v odrasli dobi* (Elias, N. (1939), II, str. 241–244; Stearns, P. in Stearns C. (1986)). Po M. Schneiderju (Schneider, M. (1975), *Neurosis and Civilization: A Marxist-Freudian Synthesis*, New York: Seabury) so se socializacijske prakse delavskega razreda spremenile kasneje kot pri vzpenjajočem se kapitalističnem razredu; starši so pričeli potlačevati "polimorfno perversnost" svojih otrok v funkciji priprave na tovarniško življenje (ki se je v 19. stoletju pogosto pričelo pri sedmih letih), potem ko je buržoazija pridobila politično moč in pričela delovni sili vse bolj podaljševati delovni čas.

⁵ V okviru buržoazne polarizacije spolov so veljali za resnično racionalne in zato tudi spoštovanja vredne samo beli heteroseksualni moški (Young, I. M. (1991), *Justice and the Politics of Difference*, Princeton, New Jersey: University Press, str. 138).

⁶ Izživetje nagonov in čustev dovoljujejo moderne družbe le v predvidenem časovnem in prostorskem okviru, "nekontrolirane afekte v kontroliranih okoliščinah" (npr. šport) (Elias, N. in Dunning, E. (1986), *Quest for Excitement*, Oxford: Basil Blackwell).

spreminjajočih se in zgoščenih si nasprotujočih stimulacij živčevja, ki so jim ljudje izpostavljeni dalj časa, zato pomeni izgubo sposobnosti reagiranja na nenehno ponavljajoče se dražljaje. Kompleksnost in obsežnost metropolitanskega življenja v modernih družbah sta v moderno družbeno življenje in odnose vnesla točnost, kalkulativnost, ekzaktnost, brezosebnost in podobne lastnosti, ki izključujejo spontanejšje oblike emocionalnosti in njenega izražanja. "Intelektualna sofisticiranost" modernega človeka ne zapopade intimnih in emocionalnih odnosov in se ne ozira na avtentično individualnost. Prevladujejo, skratka, racionalne relacije, kjer človek nastopa zgolj kot število, element, ki je sam po sebi nepomemben. V takšnih družbenih okoliščinah je tudi ljubezen postala instrumentalizirana in, kot že rečeno, "virtuozi čustev" niso več možni.

Moderna zahodna kultura, skratka, pričakuje od svojih državljanov, da vodijo racionaliziran način življenja ("pravila čustvovanja") in kultivirajo kognitivne sposobnosti, ne pa da jih vodijo in obvladujejo čustva ali strasti ("identitetne koncepcije").⁴ Ljudje z močnimi občutki in emocionalnimi načini "odzivanja in biti" so škodi za iracionalne in nepredvidljive. Racionalni jaz temelji na neosebni, racionalni kalkulaciji, je metodičen, sistematičen, natančen in redoljuben. Racionalna oseba se ne zanaša na slutnje (te izhajajo iz občutkov), ne povzdiguje glasu, označuje jo stalnost v mišljenju in vedenju, metodično povečuje svoj kognitivni in finančni kapital, njena bistvena lastnost pa je vselej emocionalna obvladanost. Omejevanje in zatiranje strasti, želja, telesnih potreb, impulzov zahteva strogo disciplino in nenehno nadzorovanje vedenja, in samo tisti, ki to dosegajo, so resnično racionalni.⁵ Moderna "kultura čustev" se ujema z racionalno, kalkulatивно, neemocionalno mentaliteto, z brezstrastnim modernim izkustvom oziroma tipom zavesti, ki ustreza Eliasovemu (1939) konceptu posameznika s strogim nadjazom (kontrola čustev preko ponotranjenih zunanjih norm). Moderne družbe namenjajo relativno malo prostora za izražanje močnih občutkov, zato jih Elias in Dunning poimenujeta "nerazburljive družbe", družbe, ki ponujajo malo možnosti za bolj nereflektirano izražanje vznemirjenja.⁶ Delitev izkustva na razum in čustva ni bila zgolj intelektualne narave, temveč strukturirajoča osnova življenja na societalni in osebni ravni ter temelj celotnega pristopa k vzgoji, moralnemu izobraževanju in družbenemu redu.

Nekatere širše značilnosti in spremembe v sodobnih družbah ter njihovi učinki na ravni emocionalnosti

Po nekaterih avtorjih naj bi bilo za drugo polovico 20. stoletja značilna t.i. "emancipacija čustev". V sodobnosti naj bi ljudje imeli

več svobode v izražanju vse večjega števila čustev kot v preteklosti, ta svoboda pa ni omejena samo na določene domene (npr. šport in umetnost), ampak zajema čedalje več življenjskih sfer (Wounters, 1986, 1992). Nasprotna teza pravi, da je za sodobno zahodno, zlasti ameriško kulturo 20. stoletja značilna povečana težnja po emocionalnem omejevanju (Stearns, 1994). Po tretji tezi, ki jo bomo poskušali orisati v nadaljevanju, so stališča o "emancipiranih čustvih" kot splošnem trendu, ki da zajema sodobno kulturo v celoti, preuranjena oziroma enostranska; po drugi strani ne sprejema stališč, ki zagovarjajo zgolj preprosto nadaljevanje kod "emocionalne kontrole". Tezo bomo poskušali, v skladu s historičnim razumevanjem človeške emocionalnosti, nasloniti na nekaj osrednjih značilnosti in trendov v sodobnih zahodnih družbah (Beck, 1992; Gergen, 1991; Giddens, 1991; Wernick, 1991; Hochschild, 1983; de Swaan, 1990; Wounters, 1986, 1992).

1. *Razpadanje tradicionalnih družbenih oblik in vezi: odprtost, fleksibilnost, osebna konstrukcija in samo-refleksivnost biografij (Beck, 1992); multiplikacija družbenih odnosov v pogojih sodobne družbene saturacije post-modernih družb (Gergen, 1991)*

Doba visoke modernosti je po Becku zgodovinsko obdobje, katerega stopnja osvobojenosti od tradicionalnih družbenih omejitev in življenjskih stilov ni primerljiva z nobeno poprejšnjo družbeno formacijo: posamezniki še nikoli niso bili v tolikšni meri "prepuščeni" sami sebi kot akterjem lastnega življenja. Proces osvobajanja od odvisnosti in omejitev, ki so jih nalagale tradicionalne družbene oblike in vezi v industrijski družbi (družbeni razred oziroma razredna kultura, družina, spolne vloge, organizacija dela), vodi v t.i. individualizacijo življenjskih situacij. Razkroj organiziranih struktur razumevanja za interpretacijo in asimilacijo tradicionalnega sveta in proces individualizacije sta povzročila, da je posameznik sam postal enota družbene reprodukcije znotraj življenjskega sveta in poslednja referenca, "izvir" pomenov za interpretacijo tega sveta. Posameznik celo sam izbira, upravlja in spreminja svojo osebno in družbeno identiteto. V življenju, ki ga mora posameznik voditi sam, kot središče (načrtovanja) svojega lastnega delovanja, orientacij, odnosov, odločitev in pomenov, so ustvarjeni pogoji za prehod od "standardne" k "do-it-yourself" biografiji. Osebna konstrukcija, samo-refleksivnost, fleksibilnost in odprtost postanejo temeljne določilnice biografskega življenja v individualizirani družbi. Ta proces je očiten npr. v sferi odnosov med spoloma. Moški in ženske se osvobajajo "fevdalnih diktatov spola", ki jih industrijska stopnja moderne (še) ni uspela razkrojiti. Tradicionalno delitev

⁷ Po R. Turnerju se novejšje spremembe v kulturni definiciji "pravega jaza" kažejo v prehajanju od "institucionalnega jaza" k "impulzivnemu jazu": institucionalizirana pričakovanja in vloge kot reference identitete konstrukcije se vse bolj odmikajo notranjim potrebam in emocionalnim stanjem ("The True Self: From Institution to Impulse", *American Journal of Sociology* (1976)81, 986–1007). Gerhards (1989, 743–746) povezuje spremembe v "kulturi čustev" s spremembami vrednot, v okviru katerih so čustva sama postala prednostna vrednota. Nov odnos do čustev v zavesti sodobnega človeka pogojujejo ekonomske spremembe (izboljšanje materialnih pogojev življenja v državah blaginje po 2. svetovni vojni) in proces sekularizacije, ki ga H. Meulemann (1985) povezuje z naraščanjem vrednot samo-določanja, avtonomije in enakopravnosti med spoloma.

vlog po spolu vse bolj nadomeščajo pogajanja o tem, kdo je kdo in kaj kdo dela.

Po Gergenu je saturacija (zasičenost) osnovna značilnost sodobnih družb. Pogoji družbene saturacije v post-moderni družbi ustvarjajo nove, multiple in spremenljive oblike družbenih odnosov, kar usmerja akterje v iskanje novih vzorcev in strategij delovanja ter oblikovanje novih identitetnih koncepcij. Spremenljiva situacijska pričakovanja zahtevajo fleksibilnost za hitro in učinkovito obvladovanje družbenih situacij. V pogojih post-moderne, kompleksne družbe ni drugega jaza kot tisti, ki je konstruiran znotraj neke družbene situacije. Ključen pomen pridobi sposobnost hitrega vstopanja v različne identitete in spremenljive oblike odnosov. Medtem ko so identitete in odnosi v tradicionalnih pogojih utrjene lastnosti danih vlog in pozicij, so v sodobnih družbah reflektivno oblikovani v procesu pogajanj, rezultat dialoga med udeleženci interakcije.

Novi družbeni pogoji post-tradicionalnih družb postavljajo, skratka, pred individualne akterje nove zahteve in pričakovanja. Po Becku imajo v dobi visoke modernosti prednost tiste osebe, ki so sposobne fleksibilnega ustvarjanja vtisov oziroma spreminjanja imidža. Podobno trdi Gergen: senzitivnost za javni imidž, situacijsko-specifične zahteve glede primerne vedenja, sposobnost kontrole in spreminjanja pojavnosti zagotavljajo fleksibilnost za hitro in učinkovito obvladovanje spremenljivih situacijskih zahtev; ta visoka stopnja samonadzorovanja prinaša posamezniku substancialne nagrade. Sklepamo lahko, da obvladovanje spremenljivih situacijskih zahtev, različnih oblik interakcij in pravil čustvovanja ("feeling rules") vključuje tudi odprtost in fleksibilnost glede oblik emocionalnosti – fleksibilno samokontrolo (vključno z opcijo spontane ekspresije), situacijskospecifično upravljanje čustev in sposobnost hitrega spreminjanja občutkov. Z drugimi besedami, pomembno je "delati na svojih čustvih", kar pomeni, da postanejo občutki in emocionalna stanja objekt stalne refleksije.

V nasprotju s tradicionalnim vzorcem, po katerem so čustva vezana na pričakovanja glede dane vloge in pozicije, ponuja odprtost biografskega življenja v posttradicionalni družbi večje možnosti za samodefiniranje emocionalnih stanj in s tem manjšo podvrženost kodam emocionalne kontrole. Konstantno reflektivno ukvarjanje z lastnimi čustvi vse bolj nadomešča eksterno posredovane definicije (emocionalne) identitete (religiozne vezi, družbeni konformizem), ki so jih vsiljevale tradicionalne oblike življenja in dela. Razkranjanje institucionaliziranih vzorcev interpretacije odpira nove orientacije v procesu konstrukcije identitet: namesto zunanjim pričakovanjem vlog in potrebam drugih sledijo posamezniki lastnim notranjim potrebam in emocionalnim stanjem⁷. Z besedami McCarthyja

(1989, 64) bi lahko rekli, da so posamezniki v sodobnem svetu ne samo samo-zavedajoči, ampak tudi "emotion conscious", to je, zavedajoči se svojih čustev. Čustvenemu življenju namenjamo več pozornosti kot poprejšnje generacije – temu, kaj in kako občutimo, in pa znanju in zavesti o čustvih pripisujemo večji pomen; analiziramo posamezna emocionalna stanja, se o tem pogovarjamo z drugimi, v "ukvarjanje s čustvi" investiramo vse več časa in denarja. Toda ti procesi vodijo po drugi strani v nove oblike odvisnosti.

2. *Osrednja vloga ekspertnih sistemov v organizaciji družbenega življenja in konstrukciji identitete kot reflektivnega procesa v sodobni družbi (Giddens, 1991); proto-profesionalizacija kot eksterni učinek procesa profesionalizacije v sodobnih družbah (de Swaan, 1990)*

Osrednjo pozornost v razpravi o sodobni "kulturi čustev" namenjamo institucijam in ljudem, ki širijo in izvajajo ekspertno znanje o čustvih (svetovalci, psihologi, terapevti ipd.). V tej zvezi postavljamo tezo, da reflektivna konstrukcija identitete in emocionalnega jaza (kot njenega sestavnega dela) vključuje naraščajočo odvisnost od visoko specializiranega znanja ekspertnih sistemov. Tezo utemeljujemo z ugotovitvijo Giddensa (1991, 32), da segajo ekspertni sistemi celo v samo "jedro jaza". V primeru čustev to pomeni, da "emocionalno zavest" ("emotion consciousness") vse bolj oblikujejo posredovalci "znanja o čustvih".

V zadnjih dvajsetih, tridesetih letih naraščajo različne institucionalizirane oblike ukvarjanja s čustvi (terapije, posvetovanja), kar se ujema tudi z velikim naraščanjem trga psihološke oziroma svetovalne literature s področja emocionalnega življenja (Gerhards, 1989, 746, 747; McCarthy, 1989, 64; Stearns in Stearns, 1986)). Knjige⁸, posvetovanja in terapije⁹ postajajo vse bolj pomembni usmerjevalci samorefleksije, ali drugače, reflektivna konstrukcija (emocionalne) identitete vse bolj vključuje uporabo "znanja o čustvih", ki ga razvijajo strokovnjaki s področja svetovanja, posvetovanja in terapevtskega zdravljenja.

Proces naraščajoče profesionalizacije je povzročil, da so postale tradicionalne oblike vzajemne pomoči (med sorodniki, sosedmi, sodelavci ipd.) manj pomembne in manj pogoste: pomoč v težavah je v sodobnih družbah razumljena kot naloga različnih strokovnjakov. Posamezniki, ki jim zaupajo znaten delež svojih težav, pa se znajdejo pred nalogo: kako izbrati pravo pomoč za svoje težave. Po de Swanu (1990) spremlja profesionalizacijo poklicev, ki so bolj ali manj povezani s psihoterapevtskim načinom dela, proces proto-profesionalizacije ("profesionalizacije klientov"), v katerem laiki prisvojijo temeljne koncepte strok in postanejo "proto-strokovnjaki". O težavah, ki jih doživljajo ljudje,

⁸ Za ilustracijo navedimo nekaj novejših naslovov iz naglo razvijajoče se zvrsti knjig, namenjenih ženskam, ki se srečujejo s problemom emocionalno neodzivnih partnerjev v heteroseksualnih zvezah: *Women Who Love Too Much; Men Who Hate Women and Women Who Loves Them; Men who Cant Love: How to Recognize a Commitment-Phobic Man Before He Breaks Your Heart; What To Do When He Wont Change; Why Men Dont Get Enough Sex and Women Dont Get Enough Love: With a Ten-Step Great Love, Great Sex Programme Too Transform Your Relationship – and Your Life; If This Is Love Why Do I Feel Insecure; Why Do I Think I Am Nothing Without A Man* (Duncombe J. in D. Marsden, D. (1993), "Love and Intimacy", *Sociology*, 27, str. 238).

⁹ Medtem ko je v celotnem modernem obdobju iskanje spiritualnega vodstva oziroma kakršnekoli pomoči – v skladu s pričakovanji glede samoobvladovanja in kljub dostopnosti instituta spovedi – pomenilo šibkost in priznanje neuspeha, se je za generacijo šestdesetih let takšno podcenjevanje čustev končalo. To je odprlo pot svobodnejšemu priznavanju negotovih občutkov in potrebe "priti in stik s svojimi občutki". Iskanje strokovne pomoči in obiskovanje terapij ni več izraz šibkosti, ampak resnične serioznosti. (Toulmin, S. (1991), *Cosmopolis: The Hidden Agenda of Modernity*, New York: The Free Press, str. 163–164.) Z vsakim desetletjem v tem stoletju

narašča število tistih, ki iščejo pomoč pri psihologih, svetovalcih ali terapevtih in opisujejo svoja življenja v smislu "čustvenih problemov" (Veroff in dr. (1981), The Inner American: A Self-Portrait from 1957 to 1976. New York: Basic; Veroff in dr. (1981), Mental Health in America: Patterns of Help-Seeking from 1957 to 1976. New York: Basic; Castel in dr. (1982), The Psychiatric Society. New York: Columbia University Press).

¹⁰ *Pred samim razvojem psihoterapije kot novega ekspertnega sistema ljudje svojih težav ali psihičnih problemov niso prepoznavali in doživljali (kolikor so jih sploh opazili in so menili, da je o njih smiselno razpravljati) kot take, ampak na številne različne načine. Življenje v okoljih, kjer je označevanje vsakdanjih izkustev v skladu s psihoterapevtskimi kategorijami običajna praksa, pomeni večjo verjetnost iskanja psihoterapevtske pomoči (de Swaan, 1990, 101).*

¹¹ *Pomen stalne refleksije o lastnih čustvih, ki razvije posameznika v svojega lastnega eksperta za čustva, poudarjajo nekatere terapevtske metode "upravljanja čustev". Na primer, po metodi R. Novaca vodijo pacienti t.i. "dnevnik jeze", ki jim pomaga odkriti vzorec pojavljanja tega čustva glede na določene situacije, določene ljudi ali določene provokacije (Tavris, C. (1989), Anger: The Misunderstood Emotion, New York, London, Toronto: A Touchstone Book).*

tako pogosto težko govorijo drugače kot s pomočjo vokabularja, ki ga razvije stroka za svoje problemsko področje. Z razširitvijo profesionalnih konceptov in kategorij ljudje redefinirajo svoje težave¹⁰ kot psihične probleme, primerne za psihoterapevtsko zdravljenje (ali kot "zdravstveni problem", zopet druge kot "primer za odvetnika" itd.), in se razvijejo v strokovnjake za delitev dela med različnimi strokami. Psiho-terapevtska proto-profesionalizacija torej vključuje, prvič, določeno mero znanja o tem, katere težave zdravijo psihoterapevti, in drugič, težnjo po prisvojitvi osnovnih stališč in konceptov psihoterapije. Sposobnost prepoznavanja vsakdanjih težav kot "problemov za terapevta" predpostavlja odkrivanje določenega vzorca in ponavljanja v celotnem sklopu delovanj in dogodkov; nujno je tudi, da posameznik prepozna, v samem sebi in vsakem drugem, namere in občutke (tudi tiste, ki niso eksplicitno izraženi ali celo sploh zavestno percipirani) in da ta čustva in namere identificira z neko stopnjo točnosti.¹¹ Proto-profesionalizacija predpostavlja torej opazovanje, refleksijo in razumevanje – kot (delno) zunanje učinke psihoterapevtske profesije – čustev.

Proces proto-profesionalizacije kot prisvojitve navad in stališč stroke ne pomeni le kognitivne orientacije, ampak vključuje tudi spremembe v vsakdanjih vzorcih orientacije in dnevnih navadah laikov.¹² "Medikalizacija" (upoštevanje pravil higiene), "legalizacija" (samo-kontrola v urejanju medsebojnih konfliktov: upoštevanje splošnih pravil namesto neposredno svojih interesov ali občutkov) in "psihologizacija" (npr. zadržanje odzivov na lastno ali tuje vedenje) vsakdanjega življenja vplivajo na sama čustva in občutke ljudi ter na kontrolo teh čustev in občutkov. Dejanski občutki sodobnih ljudi se v primerjavi s poprejšnjimi generacijami dosti bolj ujemajo z družbenim znanjem in idejami o njihovih čustvih.

Kontrolo in regulacijo čustev klientov izvajajo psihoterapevti tudi neposredno v sami terapevtski situaciji. Hardesty (1986) razkriva ustvarjanje emocionalne odvisnosti pacientov v tipični terapevtski interakciji. Terapevti spodbujajo in vodijo čustva pacientov, da bi utrdili svojo profesionalno avtoriteto in ustvarili asimetrijo moči v razvoju samih terapevtskih odnosov. V procesu "upravljanja čustev" izvajajo, definirajo in celo določajo čustva pacientom ter regulirajo cilje njihovega emocionalnega izražanja. Določena čustva in čustvena izražanja "zahtevajo", zopet druga omejujejo; nadzorujejo, katera čustva so izražena, kdaj in v odnosu do koga. Cilj regulacije in strateške kontrole čustev je utrditev identitet, skupnih ciljev in pripravljenosti za nadaljnja terapevtska srečanja. Imaginarna konstrukcija identitete in čustev pacienta je v fazi prevzemanja identitet usmerjena v doseganje "emocionalne ranljivosti", pri čemer je ključnega pomena, da pacient sprejme definicijo o emocionalni naravi njegovih osebnih

težav. Pacient postane odvisna oseba, ki govori "s" čustvi in "o" njih, medtem ko prevzame terapevt identiteto strokovnjaka, ki definira in interpretira občutke pacienta. Pacientu ponudi oznako za opis dogodkov, ki jo ta sprejme.¹³ Potem, ko so dodeljene identitete in se prične razprava o problemih pacienta, terapevt nadaljuje specifikiranje občutkov pacienta, pogosto še preden so ti občutki sploh artikulirani.¹⁴

Zahteve po visoki stopnji sposobnosti za dialog in "komunikacijskih spretnosti" kot posledica naraščajočega pomena pogajanj v sodobnem družbenem življenju (glej (1) zgoraj) opredeljujejo tudi odnose med strokovnjaki in klienti. To, da postajajo identitete in odnosi rezultat pogajanj, pomeni na eni strani večje možnosti v primerjavi z utrjenimi odnosi in identitetami tradicionalne družbe, toda na drugi strani tudi večja tveganja in nove vrste odvisnosti, standardizacije in kontrole.¹⁵

3. *Promocijska narava sodobne kulture (Wernick, 1991); naraščajoče zahteve po "emocionalnem delu" v okviru ekspanzije in sprememb storitvenega sektorja v sodobni družbi (Hochschild, 1983)*

Koncept promocijske kulture povezuje Wernick s posplošitvijo promocije kot komunikacijske funkcije: diskurz postane sredstvo za prodajo dobrin, storitev, osebnosti, idej. Bolj ali manj odkrit promocijski namen označuje veliko večino diskurzivnih praks, kar vodi v njihovo instrumentalizacijo (doseganje strateških učinkov). Promocija postaja v sodobnih družbah orientacija, ki se ji je vse težje izogniti. V posttradicionalnih družbah je samopromocija postala sestavni del konstrukcije identitete v okviru pogajalske narave družbenih odnosov (glej (1) zgoraj). Pomembno vlogo pa pridobiva promocija tudi v okviru izvajanja številnih poklicev v terciarnem sektorju ("show biznis", mediji, poklici, kot so prodajalci, socialni delavci ipd.), ki zahtevajo visoko razvite sposobnosti za dialog oziroma t.i. "komunikacijske spretnosti".

V postindustrijski družbi narašča storitveni sektor, kjer vstopajo ljudje v neposredne stike in odnose; v družbi, ki postaja "igra med osebami" in kjer izkustvo realnosti določa primarno recipročna zavest o drugih, postane "komunikacija" središčen delovni odnos.¹⁶ Storitveni delavci, ki imajo neposredne ("face to face or voice to voice") stike z javnostjo, ustvarjajo in ohranjajo odnos, razpoloženje, občutke, kar Hochschild (1983) poimenuje "emocionalno delo" ("emotional labour"). V okviru ekspanzije terciarnega sektorja so se zahteve po obliki komunikacije, ki predpostavlja visoko stopnjo usposobljenosti za upravljanje lastnih emocionalnih stanj, močno povečale; poklici, ki zahtevajo "emocionalno delo", naglo naraščajo v sodobni k-storitvam-usmerjeni družbi (Paseka, 1994, 48; Gerhards, 1989, 741).¹⁷

¹² Zunanji učinki procesa profesionalizacije so pogostejši in temeljitější v okoljih, ki so blizu profesionalnim krogom (klienti in bivši klienti, ljudje s podobno oziroma višjo izobrazbo). K diseminaciji znanja in konceptov strok prispevajo tudi mediji, toda proto-profesionalizacija se v največji meri širi na neformalen in spontan način – v konverzacijah in klepetih si ljudje pripovedujejo o svojih lastnih in tujih (emocionalnih) težavah, o tem, kaj je mogoče narediti v zvezi z njimi in kakšni so rezultati.

¹³ P: "Danes sem jo srečal in ona le Oh, hej, Mike, kot da se ni nikoli nič zgodilo." T: "Malo ste žalostni in jezni istočasno, huh?" P: "Ja (premor), ne vem, res, ja." (str. 251).

¹⁴ Na problem pripisovanja čustev pacientom opozarja tudi C. Tavis (ibid, str. 23–24). Terapevti v skladu s svojo posebno šolo terapije in izbiri metod pogosto sami ustvarjajo problem, ki ga diagnosticirajo. Tako neko čustvo, pravi avtorica, pogosto "obstaja" samo v očeh terapevta.

¹⁵ V zgoraj omenjeni študiji družbene kontrole čustev se je pokazalo, da so možnosti vzpostavljanja emocionalne odvisnosti in kontrole manjše v tistih primerih, ko pacienti izkazujejo razvite sposobnosti za dialog; takšni primeri vodijo običajno v prekinitev terapevtskega odnosa oziroma "zdravljenja" (Hardesty, 1986, 256–260).

¹⁶ Bell, D. (1976), *The Cultural Contradiction of Capitalism*, New York: Basic, str. 148–49 in (1973), *The Coming of Post-Industrial Society*, New York: Basic Books.

¹⁷ Pojem "emocionalno delo" ima v znanstveni literaturi samostojen status, primerljiv z "manualnim" in "intelektualnim" delom (Battistina, "What is 'Emotional Labour'?" (referat), 2nd European feminist Research Conference 1994, Graz/Austria). Hochschild razlikuje "emotional labour", ki se prodaja za mezdo in ima menjalno vrednost, od "emotional work" v privatni sferi, ki ima uporabno vrednost (1983, 7). Večino poklicev, ki vključujejo emocionalno delo, izvajajo ženske.

Racionalnost maksimalizacije profita in pogoji konkurence zahtevajo od storitvenih delavcev visoko stopnjo prilagajanja potrebam klientov. Definicije primernih čustev in čustvenih izražanj niso prepuščene delavcem (njihovi aktivni interpretaciji kulturno specifičnih vzorcev) oziroma pogajanjem o pomenih čustev, ampak so del poklicnih vlog, ki jih storitveni delavci prisvojijo s pomočjo formalnega usposabljanja, navodil in predpisov (institucionalizacija "emocionalnega dela"). To zlasti velja za poklic stevardes, kar je v svoji študiji pokazala A. Hochschild (1983). Prijaznost stevardese do vznemirjenega potnika ni "avtentična", ampak je simulirana zaradi doseganja instrumentalnih učinkov (instrumentalizacija in komercializacija čustev). Definiranje pravil čustvovanja v skladu s tržnimi kriteriji in ekonomsko racionalnostjo (kognitivno-instrumentalno obliko racionalnosti), ki pomeni izločitev procesa konstrukcije pomenov iz sfere simbolnih komunikacijskih aktivnosti življenjskega sveta, povzroči "kolonizacijo čustev".

4. Upadanje hierarhičnih družbenih struktur in tradicionalnih kriterijev socialnega razvrščanja v sodobnih zahodnih družbah

Procesi diferenciacije in integracije v zahodnih družbah vključujejo dolgoročen trend upadanja razlik glede na moč, status in bogastvo med družbenimi razredi, spoloma in generacijami. Čeprav neenakosti glede na bogastvo, rojstvo ipd. niso izgubile vloge kriterija socialnega razvrščanja, pa se je njihova pomembnost – v primerjavi s preteklostjo – zmanjšala (skupaj z družbeno in psihološko distanco med ljudmi). Posledica družbenega izenačevanja je izginjanje skupin na skrajnih polih socialne lestvice ter naraščanje statusnega boja med čedalje večjim številom ljudi v sredini lestvice. Demokratizacijo in družbeno izenačevanje spremljajo spremembe kod družbenega vedenja ali proces "neformalizacije" ("informalization"), rahljanja pravil vedenja. Proces obsega na eni strani naraščajoče zavračanje vseh tistih načinov vedenja, ki simbolizirajo institucionalizirane odnose moči, in na drugi strani čedalje večjo diferencializacijo in raznolikost družbeno priznanih načinov vedenja in izražanja.

Dostop do centrov nasilja in denarja, menedžerskih in komercialnih centrov je po Wountersu še vedno dominanten kriterij socialnega razvrščanja, toda v družbah blaginje je relativno visoka stopnja fizične in materialne varnosti razširila in diferencirala spektrum kriterijev razvrščanja. V boju za moč in status postaja vse bolj pomemben tudi individualni stil upravljanja čustev. Egalitarne in demokratične značilnosti sedanjih družb ter intenzivirana statusna kompeticija znotraj razširjenih in vse bolj gostih mrež medsebojne odvisnosti določajo naraščajoči pomen emocionalnega

življenja – narašča pritisk k pogostejšemu upoštevanju drug drugega, kar pomeni naraščajočo senzitivnost za emocionalno življenje drug drugega. To vodi k širšemu družbenemu sprejemanju vseh vrst čustev, razen občutkov superiornosti in inferiornosti. Glede na to, da občutke in izražanje superiornosti/inferiornosti inherentno izziva vsaka oblika kompeticije, je individualno upravljanje teh občutkov postalo ključnega pomena pri doseganju in ohranjanju posameznikovega statusa, ugleda in pozitivne samopodobe.¹⁸ Statusna kompeticija v družbah razrahljane hierarhije (zmanjševanje nasprotij v vedenju in občutkih, izginjanje ekstremnih izrazov družbene in psihološke distance) zahteva na drugi strani nov način razlikovanja od drugih – odkrivanje in preizkušanje novih vedenjskih in ekspresivnih alternativ, življenjskih stilov, zavest o čustvih in upravljanju čustev.

Naraščanje družbeno priznanih emocionalnih in behavioralnih alternativ pomeni rahljanje kontrole čustev, kod, ki predpisujejo zadrževanje, potlačevanje in/ali prikrivanje čustev. Rekodiranje pravil čustvovanja, ki jih prinaša "neformalizacija", omogoča posamezniku, da neposredno izrazi in pokaže svoja čustva drugim. Z zniževanjem praga sramu in zadrege so pridobili priznanje regularnih in normalnih sestavin emocionalnega življenja tudi nasilni impulzi in čustva. Medtem ko so bili v preteklosti pojmovani kot vir nevarnosti in nasilja, postajajo v sodobnih družbah vse bolj pogosta topika konverzacije, vse večje število ljudi pa jih tudi izraža preko različnih nenasilnih vedenj (kot so npr. psovanje, aluzije na nasilje ipd.). Gre za obliko eksperimentiranja s čustvi in impulzi, ki so jih ljudje morali še do nedavnega strogo kontrolirati, zanikati in potlačiti. Ta "emancipacija čustev" predpostavlja po avtorju visoko stopnjo samokontrole, ki preprečuje, da bi vse bolj neposredno izražanje in kazanje nasilnih čustev vodilo v nasilno vedenje samo. Nov dominanten način "upravljanja čustev" torej pomeni, da ljudje sami sebi in drugim vse bolj priznavajo nasilna in seksualna čustva brez strahu, da bi pri tem izgubili samokontrolo. Tezo o naraščajoči "neformalizaciji" in rahljanju zunanje emocionalne kontrole podpirajo rezultati nekaterih empiričnih, komparativnih študij (Brinkgreve, Korzec, 1979; Wounters, 1986; Clement, 1986; glej Gerhards, 1989).

Zgornji poskus identifikacije implikacij nekaterih širših kulturnih in družbenih sprememb, trendov in značilnosti sodobnih družb na ravni človeške emocionalnosti in njenega upravljanja razkriva heterogene značilnosti in trende v sodobni "kulturi čustev". Rekodiranje čustev kaže na prehod od bolj enotnega kulturnega kodiranja čustev v moderni družbi k večji raznolikosti (emocionalnih kod) v dobi visoke modernosti. Tip zavesti, ki jo zahtevajo spremembe v "kulturi čustev", ne ustreza več posamezniku s strogim nadjazom, ampak prej lastnostim, ki

¹⁸ I. M. Young (*Justice and the Politics of Difference*. Princeton, New Jersey: University Press, 1990, str. 138–155) trdi, da številne sodobne družbe spoštujejo načela spoštovanja in enakopravnega obravnavanja vseh ljudi ne glede na njihovo skupinsko pripadnost in identifikacijo; javno izražanje občutkov superiornosti velja za družbeno neprimerno vedenje. Čeprav rasizem, seksizem, "klasizem" ("classism") ipd. niso več dejavni na ravni diskurzivne zavesti, pa ni mogoče sklepati, da so izgubili usakršno moč. V obliki nezavednih predpostavk, reakcij, občutkov, nereflektiranih oblik govora, navad in stereotipov, telesnih reakcij na druge, estetskih ocen, šal, konvencionalnih praks usakdanje interakcije ipd. obstajajo še naprej na ravni praktične zavesti in sistema osnovne varnosti.

jih Gergen (1991) opisuje s konceptom "pastiche" osebnosti. Če v primeru predmodernih oziroma modernih družb govorimo o obstoju romantične osebe oziroma racionalnega jaza, je za dobo visoke modernosti značilno izginjanje same kategorije jaza. Kdo in kaj smo, je vse manj odvisno od nekakšne "osebne esence" (npr. čustva ali razum), ampak čedalje bolj od procesa konstrukcije kot poteka v številnih različnih družbenih odnosih. Spremenljive situacijske zahteve in pravila čustvovanja zahtevajo od posameznika fleksibilnost za hitro, učinkovito in diferencirano obvladovanje heterogenih pričakovanj. Nasprotno od prevladujočega vzorca emocionalno kontroliranega vedenja moderne družbe zahteva doba visoke modernosti stil vedenja, ki ga z besedami Gergena (1991, 177) lahko opišemo kot spremenljive prezentacije "rahločutnosti in predrznosti, čustvenosti in kalkulativnosti, serioznosti in neresnosti".

Sklep

Razpadanje tradicionalnih življenjskih kontekstov, vzorcev in praks (glej (1) in (4) zgoraj) omogoča na eni strani osvobajanje od tradicionalnih spon (družbeni razred, nuklearna družina) in s tem večjo vlogo individualnih akterjev v konstrukciji biografskega življenja. Z besedami Becka (1992, 130): modernizacija je vodila k oblikovanju novih vrst biografskih vzorcev – individualiziranim življenjskim stilom in življenjskim situacijam. Ti procesi oslabijo podvrženost kodam emocionalne kontrole in ustvarjajo večje možnosti usmerjenosti individualnega delovanja k individualnim emocionalnim stanjem (samodefiniranje in samodoločanje čustev).

Toda, če se navežemo na Beckovo ugotavljanje, da je predstava o "individualni kontroli" v dobi visoke modernosti zmotna in da procese individualizacije spremljajo nove možnosti za kontrolo in reintegracijo, potem lahko na drugi strani govorimo o nadaljevanju procesa kontrole čustev. Vlogo tradicionalnih vezi in odnosov nadomestijo odvisnosti oziroma omejitve (zunanja kontrola in standardizacija), ki jih vključuje vloga potrošnika nasvetov in terapij (glej (2) zgoraj) oziroma proces komercializacije in kolonizacije čustev (glej (3) zgoraj). Kako ljudje v sedanji realnosti občutijo in govorijo o teh občutkih in čustvih, je povezano s tem, kaj vedo o čustvih. To znanje v sodobnih družbah pomembno posredujejo institucije, ki širijo in prakticirajo "znanje o čustvih" – to znanje pa ne le izraža, ampak tudi oblikuje subjektivno izkustvo ljudi. Procesi proto-profesionalizacije, institucionalizirane oblike ukvarjanja s čustvi in komercializacija čustev odpirajo možnosti nove odvisnosti od institucionalnih struktur razumevanja in interpretiranja, kar bi z besedami Becka lahko opisali kot "institucionalno pogojeno

strukturo kontrole individualnih situacij” oziroma kot “nov način reintegracije in kontrole” posameznikov. Z drugimi besedami, govorimo lahko o “kontrolirani dekontrolizaciji čustev”. Če so zgornja sklepanja pravilna, se človeška emocionalnost razkrije kot eden izmed ključnih in zato nezanemarljivih medijev novega načina reintegracije oziroma societalizacije v dobi visoke modernosti.

Zdenka Čadl, mag. sociologije, asistentka, zaposlena na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani.

LITERATURA

- BECK, U. (1992). **Risk Society. Towards a New Modernity**. London: Sage Publications.
- BERGER, P., BERGER, B. in KELLNER, H. (1974). **The Homeless Mind: Modernization and Consciousness**. New York: Vintage Books. A Division of Random House.
- DENZIN, N. K. (1984). **On Understanding Emotions**. San Francisco: Jossey-Bass.
- DE SWAAN, A. (1990). *The Management of Normality. Critical Essays in Health and Welfare*, London and New York: Routledge.
- ELIAS, N. (1939). **The Civilizing Process**. Vol. I: *The History of Manners*. Oxford: Basic Blackwell, 1978. Vol. II: *State Formation and civilization*. Oxford: Basic Blackwell, 1982.
- ELIAS, N. in DUNNING E. (1986). **Quest for Excitement**. Oxford: Basil Blackwell.
- GERGEN, K. J. (1991). **The Saturated Self: Dilemmas on Identity in Contemporary Life**. A Division of Harper Collins Publishers.
- GIDDENS, A. (1991). **Modernity and Self-Identity**. Cambridge: Polity Press.
- GERHARDS J. (1989). “The Changing Culture of Emotions in Modern Society”, **Social Science Information**, 28 (4): 737–754.
- HARDESTY, M. J. (1986). “The Social Control of Emotions in the Development of Therapy relations”, v: **The Sociological Quarterly**, 28 (2): 247–264.
- HOCHSCHILD A. R. (1975). “The Sociology of Feeling and Emotion”, v: M. Millman in R. Kanter (ur.), **Another Voice**. New York: Anchor Books (280–307).
- HOCHSCHILD, A. R. (1979). “Emotion work, Feeling Rules, and Social Structure”, **American Journal of Sociology**, 85: 551–575.
- HOCHSCHILD, A. R. (1983). **The Managed Heart: Commercialization of Human Feelings**, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- KEMPER, T. D. (1978). **A Social Interactional Theory of Emotions**. New York: Wiley.
- MCCARTHY, E. D. (1989). “Emotions Are Social Things”, **The Sociology of Emotions: Original Essays and Research Papers**. Greenwich in London: Jai Press Inc.
- SCHEFF, T. J. (1983). “Toward Integration in the Social Psychology of Emotions”, **Annual Review of Sociology**, 9, 333–354.
- SCHOTT, S. (1979). “Emotion and Social Life: A Symbolic Interactionist Analysis”, v: **American Journal of Sociology**, 84, 1317–1334.
- SLOAN, T. (1996). **Damaged Life. The Crisis of the Modern Psyche**. London, New York: Routledge.
- SIMMEL, G. (1977). **Philosophie des Geldes**. Aufl., Berlin: Duncker & Humblot.

- SIMMEL, G. (1964). "The Metropolis and Mental Life", v: K.H. Wolff (uredil, prevedel in napisal uvod), **The Sociology of Georg Simmel**. London, Collier-Macmillan Limited: The Free Press of Glencoe.
- STEARNS, P. N. in STEARNS, C. Z. (1986). *Anger: The Struggle for Emotional Control in America's History*. Chicago: University of Chicago Press.
- STERANS, P. N. (1994). **American Cool. Constructing a Twentieth-Century Emotional Style**. New York in London: New York University Press.
- WEBER M. (1988). **Protestantska etika in duh kapitalizma**. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- WEBER, M. (1968). **The Theory of Social and Economic Organization**, T. Parsons (ur. in napisal uvod), The Macmillan Company: A Free Press Paperback.
- WERNICK, A. (1991). **Promotional Culture**. London: Sage.
- WOUNTERS, C. (1986). "Formalization and Informalization: Changing Tension Balances in Civilizing Processes", **Theory, Culture & Society**, 3 (2), 1–18.
- WOUNTERS, C. (1992). "On Status Competition and Emotion Management: The Study of Emotions as a New Field", **Theory, Culture & Society**, 9: 229–252.